

Magyar könyvtárosok és bibliográfusok

SZOMBATHY JÁNOS

(1749—1823)

Intézeti könyvtáraink állománya a 18. sz. végén, sőt a következő évtizedekben is igen szegényes volt a magyar nyelvű nyomtatványokban. A romantikában ideológiai bázist nyerő haladó nacionalista szellem könyvészeti vetületét néhány magángyűjteményben viszonylag korán észlelhetjük ugyan, de hosszú időnek kellett addig eltelnie, amíg a magyar nyelvű könyvek gyűjtése széles körűvé vált. Kéznevelő magyarázatul szolgál az a tény, hogy intézeti könyvtáraink rendeltetésüknél fogva tudományos műveket gyűjtöttek, s azoknak a nyelve akkor még nem magyar volt.

A könyvtártörténelmi irodalmunkban eddig még nem méltatott Szombathy János professzor, a sárospataki kollégiumi könyvtár vezetője azért szerzett magának örökbecsű érdemeket, mert közvetlenül hivatalbalépte után (1783) már prograftul tűzte ki — korát megelőzve — anyanyelvünk sajtótermékeinek gyűjtését, jellegtől függetlenül. Talán ez kelthette fel iránta Kazinczy bizalmát, ami a későbbiekben termékenyítő kapcsolathoz vezetett, s így a „jó öreg” történelmi és könyvészeti tekintetben tanácsadója, sőt olykor lektora lett Kazinczynak.

Szombathy János élete egy tehetséges és megfelelő tevékenységi teret kapott, korabeli „tudós tanár”-éra jellemző.

1749-ben született Rimaszombaton. Tanulmányait szülővárosában kezdte, majd a példás magaviseletével és szorgalmával, valamint ritka emlékező tehetségével kitűnt ifjút szülei a sárospataki kollégiumba írták be. 1774-től külföldön gyarapította tovább ismereteit a teológiában, filozófiában, történelemben, görög és latin nyelvben. Hosszabb időt töltött Zürichben, de megfordult Párizsban is. Visszatérte után, 1778-tól kezdve magántanítói állást vállalt. Képzettségének híre itthon hamarosan elterjedt, és 1782-ben Patakra megválasztották „a Természeti Törvénynek, Történeteknek és Deák Ékesszólásnak rendes Professzorává”. A következő év januárjában tartotta meg székfoglaló előadását és lett 1823-ban bekövetkezett haláláig a főiskola „nagy tudománnyal roppant tevékenységet párosított” — vagy *Erdélyi János* kifejezésével — „halhatatlan érdemű” tanára.

Tárgyai közül a történelmet és segédtudományait művelte legszívesebben. Olyan eredménnyel, hogy órákulumnak

tekintették. Kazinczyt idézve: „a hazai történelem terén nem ismerek tudósabb embert, mint Prof. Szombathy.” Igaz, nem nevezhető szintetikus elmének, mert „a históriai apróságok örök hajhászása mikrológussá tevő inkább tudományában”, — de az a kor még éppen a részletkérdések felderítésének, egyáltalán felvetésének volt az ideje. A könyvekbe írt jegyzései, önmagukban véve is csodálatba ejtették *Toldy Ferencet*, amikor Patakon járt. Szombathy nevét ma már mégis kevesen ismerik: műveinek legnagyobb része kéziratban maradt. Megjelent ugyan néhány munkája, közöttük híressé vált iskolatörténete, de a pártfogók, kiadók hiányát nem ellensúlyozhatta mindenben. Mégsem csüggedt. „Dolgozott, nem biztatva sikerektől, nem törődve dicsőséggel: csak azért, hogy használjon.” Kortársai nagyra is értékelték. Különösen Kazinczy, aki szívesen küldte mindig könyveit Patakra, mert — írta — „azt hiszem, hogy minden ilyen cselekedetem lerév valamit azon szíves háládatosság kötelességeiből, mellyel én az Úr iránt oly sok s megbecsülhetetlen oktatásaiért tartozom”. Vagy más helyen: azok a könyvek tanúi lehetnek „azon szíves s háládatos barátságának, mellyel én az úr iránt oly sokszori útbaigazításaiért viseltem s viseltem mindaddig fogok, míg

a vett barátságok emlékezete életemmel fog elfogni". *Bessenyei György* is megkereste levelével Szombathyt. „... az Urat személyében ismerni szerentsém nints, de tudományának, Böltsességének Neve által lett ki terjedése mely ezen Országra ki hatott, nálam is ismertetik. Vigasztalásomra fog szolgálni, ha az Úr Értelme róllam azt a' meghatározást teszi, hogy gondolkozni úgy mint ember, meg tanultam”.

Legmaradandóbbat mégis könyvtárosként alkotott, amint hogy mindig is „főkötelességének a könyvtárt ismeré”.

Irodalmi tevékenységéből egyik nyomtatásban meg nem jelent kézikönyvét emeljük ki, amely gyakorlati munkásságának elvi alapjait is tükrözi. — Még 1780-ban befejezte a „Bibliotheca theologico-Historica cum Appendice de Scrip-toribus Rerum Hungaricarum concinnata”-t, aminek lediktálását — új címmel látva el és átdolgozva — mindjárt első óráin megkezdte. Ez irodalomtörténeti jellegű munka, az ő meghatározása szerint „Szól... a tudós embereknek találmányairól, írásairól, életéről; emlékezetbe idézi a tudomány különféle fajtáinak, különféle népek körében, a világ különböző korszakaiban lett keletkezését, gyarapodását, változásait; a tanok és vélekedések sorsát; továbbá a literatura bármely ágához tartozó legjelesebb könyveket, ezeknek tartalmát, érdemeit, jeles oldalait és hibáit, aztán a kiadásokat, fordításokat, interpolációkat, kézzel írott kódexeket stb. Elbeszéli a kiválóbb akadémiai, gimnáziumok, bibliothékák történetét, s végre röviden a literatúra körül érdemeket szerzett férfiaknak élete folyását”. Bennünket közelebről érintő része az Appendix: benne a magyar tárgyú szerzőket sorolja fel, „mivelhogy fölöttebb érdekünkben áll azon szerzőket ismernünk, akik rólunk és viselt dolgainkról írtak”. Ez az annotált és nem teljességre törő bibliográfiai rész is az elődökre támaszkodik. Sokszor hivatkozik Bod Péterre, szerkesztileg pedig a legtöbbet Horányitól vett át. Saját kutatási eredményeinek beolvasztása, valamint önálló véleménynyilvánításai mégis önálló munkává minősítik. Így pl. míg Horányi az első, irodalomtörténeti részben csak hét nevet sorol fel: Zwittingert, Schmeizelt, a Kassai Névtelent, Rotaridest, Bodot, Weszprémit, Hanert, Szombathy a lajstromot Horányi nevének kívül még a következőkkel egészíti ki: Lippisch, Spangár, Szentiványi Márton, Struvius, Buderus, Wallaszky, Benkő József; megállapítja, hogy a „Res Hungariae Litteraria” szerzője Árvai Mihály, stb. — A mű felosztása: Magyarország irodalomtörténete; geo- és chorographiája; történelmi gyűjtemények; teljes történelmi le-

írások; egyes események, történeti szakaszok irodalma, ide véve az életrajzokat is; Erdély történelme és földrajza; egyháztörténelem; statisztika és jog; a magyar nyelv irodalma; vegyes művek.

Szombathy mégsem mint író, hanem mint gyakorló könyvtáros alkotott maradandót. Pedig nagy nehézségekkel kellett megküzdenie.

Az 1531-ben alapított kollégium bibliotékája a 17. sz. derekán ugyan az ország leggazdagabb gyűjteménye lett — virágzó életére mi sem jellemzőbb, mint hogy már az 1620-as évek végén széles körű közkönyvtári funkciót tölthetett be —, az 1671—1703 közötti bújdosások során azonban szinte teljesen tönkrement. A következő évtizedekben sem állott állandó szakszerű vezetés, illetve ellenőrzés alatt, ezért nem is fejlődhetett a kívánalmaknak megfelelően. 1726-ban 1314, 1766-ban is még csak 2569 művet számlált. Szombathy János lett az első professzor Patakon, akit főkönyvtárossá választott a kollégium; addig csak diákkönyvtárosai voltak. Ő megszervezte a könyvek szerzeményezését, feltárását.

Mindenekelőtt nagy összegeket járt ki az iskola vezetőségénél tartalmas magánkönyvtárak megvásárlásához. Megvette a Beleznay család könyvtárát, és könyvtárossága alatt került be Kazinczy első eladott könyvtára is, stb. Értékek után keresve, ahová csak eljuthatott, felkutatta a falvak lelkészeinek, tanítóinak könyvtárát, sőt legációba induló diákokat is felhasznált ilyen célra. Addig a főiskola területén a szokásos könyvárverések nem kezdődhettek meg, amíg a könyvtár számára hasznos anyagot meg nem vette. Több ún. díj bevezetésével gazdagította a bibliotéka tőkéjét. Így elérte, hogy 1785—1807 között szinte megháromszorozódott az állomány, s körülbelül 10 000 kötetre nőtt.

Szombathy János a könyvek beszerzésénél nemcsak a szűkebb értelemben vett tanítási feladatokat tartotta szem előtt. A lehető legnagyobb buzgalommal gyűjtötte általában a magyar nyelvű kiadványokat. Jellemző például: 1785—1790 között még csak 600 művel gyarapodott a könyvtár, de ezek között alig akad néhány nem magyar nyelvű. Egy 1789-ből fennmaradt „megvásárolandó könyvek jegyzéke” kereken 100 tételt sorol fel — mind magyar nyelvű; a lista Pesti Mizsér Gábor 1536-os újszövetség fordításával kezdődik. — Munkássága nyomán számtalan 16—17. századból való értékes magyar nyelvű mű kerülhetett be a könyvtárba. Így 1785-ben Pázmány Kallauza (1613), 1788-ban Szenczi Molnár Albert bibliafordítása (1608) és Székely István Krónikája (1559). 1791-ben Melius

Herbariuma (1578), 1817-ben Medgyesi Praxis Pietatisa (1641) stb.

A könyvek raktározása során ki is emelte és külön kezelte a hazai szerzők műveit. Bennük egy betűrendes és egy raktári katalógus igazított el éppúgy, mint a külföldi írók munkáiban. Szak-katalógus szerkesztést is tűzött célul maga elé, de ennek elkészítése hosszú vajúdas után abbamaradt. Viszont külön katalógusa volt a disszertációknak, halotti beszédeknek, kéziratoknak és az idegen nyelven író magyar szerzőknek.

Azzal, hogy a magyar nyelvű könyvek jelentőségére rámutatott, valószínűleg

szerepe volt egy fontos főiskolai határozathozatalban: a pataki kollégium korát évtizedekkel megelőzve, már 1796-ban részben áttért az anyanyelven történő oktatásra. Azért hozhatjuk kapcsolatba ezt a két mozzanatot, mert mindkettőben azonos felismerés és szándék nyilvánult meg: elébe menni a holnapnak, kiépíteni csatornáit. De ha Szombathy Jánost egy mondatban akarjuk jellemezni, ennél többet, mélyebbet kell elmondani róla. Egyik mondatát kell idéznünk: „Nemcsak önmagunk számára születünk.”

Barcza József

A Szabó Ervin Kör munkája

A kör munkája serényen folyt a nyári hónapokban is. Fő feladatai a következők voltak: az ősszel kezdődő előadás-program előkészítése; a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetségének (IFLA) konferenciájára való felkészülés, továbbá néhány rendezvény lebonyolítása.

A Közalkalmazottak Szakszervezetének Könyvtáros Szakbizottsága június végén ülést tartott, amelyen megtárgyalta a könyvtárosok szakmai továbbképzése céljából tartandó előadások kérdéseit. A szakbizottság úgy határozott, hogy a jövőben e programot a Szabó Ervin Körrel szoros együttműködésben alakítja ki. A szakbizottság igen fontosnak tartja, hogy e tevékenységet már az ősztől kezdve lehetőleg a vidékre is kiterjesszék. A szakszervezet minden támogatást megad a Szabó Ervin Körnek, hiszen ez a munka jórészt a kör keretében folyik majd.

A szakbizottsági ülést követően a Szabó Ervin Kör képzési és továbbképzési szakcsoportja kidolgozta az 1963 őszi kezdődő előadások tematikáját. Az első előadáson az IFLA konferenciáján szerzett tapasztalatokról hangzott el beszámoló, a másodikon pedig arról a nyugat-európai tanulmányútról adnak érdekes, vetített képekkel illusztrált előadást a tanulmányút résztvevői, amelyről (szűkebbkörű hallgatóság előtt) júniusban konzultációs előadás formájában már beszámoltak. (Erről augusztusi számunk 451. oldalán adtunk hírt.) A további, havonta megtartandó előadások is érdekes, változatos témákkal foglalkoznak.

Képviselettük magunkat az IFLA konferenciáján. (A konferenciáról lapunk más helyén adunk tájékoztatást.) A konferencia előtt és után több vezető beosztású külföldi könyvtáros látogatta meg hazánkat, hogy tájékozódjék a magyar könyvtárügyről. Vendégül láttuk A. H. *Chaplínt*, a londoni British Museum könyvtárának (amely az angol birodalom nemzeti könyvtárának a szerepét tölti be) egyik vezetőjét, A. *Thompson*t és J. *Wiedert*, az IFLA jelenlegi és eddigi titkárát, továbbá J. *Vallinkoskit*, a Finn Nemzeti Könyvtár igazgatóját. A vendégek megtekintették a Széchenyi Könyvtárban és más könyvtárakban folyó munkát, megismerkedtek a könyvtárak vezetőivel, majd a kör klubjában tájékoztatót adtak saját tevékenységükről.

Az említett rendezvényeken kívül a kör a Könyvtártudományi és Módszertani Központtal közösen „*Gépesítési törekvések a könyvtári munkában*” címmel június végén ankétot rendezett. Az ankétra azokat a könyvtári dolgozókat hívták meg, akik e téren már bizonyos eredményeket értek el, illetve, akik e kérdés iránt érdeklődnek. A több mint 50 résztvevő részéről megnyilvánult érdeklődés azt mutatja, hogy a könyvtári munka gépesítésének jelentőségét sokan felismerik, és hajlandók ezzel foglalkozni is. Az ankéton javasolták, hogy — mivel egyelőre még elég kevesen ismerik azokat a gépeket és lehetőségeket, amelyeket hazánkban használnak — a Szabó Ervin Kör szervezzen könyvtárgépesítési szakszoprotot.

Július közepén a TIT Irodalom- és Nyelvtudományi Szakosztályának országos elnöksége ülést tartott, amelyen foglalkozott a Szabó Ervin Kör munkájával. Az ülés egyik határozata arról szól, hogy a TIT megyei irodalmi és nyelvi szakosztályainak keretében sürgősen létre kell hozni a Szabó Ervin Kör helyi csoportjait. A TIT valamennyi irodalmi és nyelvi szakosztálya helyezzen nagy súlyt a Szabó Ervin Kör szervezeteinek a támogatására, hiszen a tevékenyen működő könyvtárosoknak nagy szerepük van az irodalmi és nyelvi népművelésben is. (Sz.)